

# Domsagohistorik

## Hedemora tingsrätt

Text: Elsa Trolle Önnerfors

Tings- och rådhusinventeringen 1996 - 2007

Eva Löfgren  
Ylva Blank  
Henrik Borg  
Elsa Trolle-Önnerfors  
Johanna Roos

## Hedemora tingsrätt

### Utvecklingen från slutet av 1600-talet fram till mitten av 1800-talet

På landskapslagarnas tid var Svealand indelat i land och hundaren (Svealands motsvarighet till Götalands härad).<sup>1</sup> Under medeltiden utgjorde Dalarna ett enda hundare som rymde tre domkretsar (tredingar). Senare utgjorde de olika socknarna hundarets domkretsar.<sup>2</sup> Sverige fick en enhetlig domstolsorganisation på landsbygden då Magnus Erikssons landslag infördes på mitten av 1300-talet. I Dalarna fick man emellertid inte någon häradsindelning även om de andra delarna av landslagen trädde i kraft. På 1300-talet började man dock att hålla ting i socknarna istället för i tredingarna. Socknarna motsvarade alltså tingslag. Man övergick också till att kalla domhavanden för häradshövding. Det fanns inte något gemensamt tingsställe för Dalarna, utan häradshövdingen reste runt i landskapet och höll sockenting.<sup>3</sup>

Eftersom Dalarna hade en annan rättslig organisation/terminologi än resten av Svealand, fick Karl XI:s reform 1680 inte samma genomslagskraft i Dalarna som i resten av landet. Rättsskipningen i landskapet sköttes sedan 1625 av två landsdomare, även kallade lagläsare. 1682 erhöll dock en av domarna titeln häradshövding och därmed erkände Dalarna (Kopparbergs län) officiellt de principer som resten av Svealand antagit genom 1680 års reform. Det dröjde emellertid till 1686 innan reformen var slutgiltigt genomförd. Båda domhavanden fick då titeln häradshövding.<sup>4</sup>

På 1680-talet var Dalarna indelat i två domsagor: Kopparbergs östra och Kopparbergs västra domsaga.<sup>5</sup> Vissa förändringar genomfördes inom domsagorna 1687.<sup>6</sup> 1780 delades Kopparbergs östra i två nya jurisdiktioner. Skedvi, Kopparberg, Vika, Svärdsjö, Sundborn och Torsångs tingslag bildade en egen domsaga medan resterande tingslag (Tuna, Leksand, Gagnef, Rättvik, Mora, Orsa, Älvdalen och Särna) kvarstod i Kopparbergs östra domsaga.<sup>7</sup> Den sistnämnda domsagan utökades med Folkare, Husby och Hedemora tingslag 1799. Domsagans benämning blev från och med nu Kopparbergs län och Näsgråds län domsaga.<sup>8</sup> Samtidigt överfördes Sätters tingslag till den förstnämnda jurisdiktionen.<sup>9</sup> Nästa domsagoförändring ägde rum 1858 då Hedemora domsaga bildades. I den nya domsagan ingick tingslag som tidigare legat under Kopparbergs östra domsaga och Kopparbergs län och Näsgråds län domsaga. De tingslag som bröts ut och överfördes till den nya jurisdiktionen var Folkare, Hedemora, Husby, Stora Skedvi och Sätters tingslag.<sup>10</sup> 1860 slogs Garpenbergs socken samman med Hedemora tingslag.<sup>11</sup>

### Tingslagen i Hedemora domsaga

Folkare härad (kallades Folkare tingslag fram till slutet av 1700-talet) hade tingsställe i nuvarande Dala Husby. Tingshuset låg vid en större väg, i närheten av både kyrkan och gästgiveriet.

<sup>1</sup> Inger, 1997, s. 44. Götaland var å andra sidan indelat i land och häraden.

<sup>2</sup> Inger, 1997, s. 45.

<sup>3</sup> Inger, 1997, s. 47. Jfr Almquist, 1954, s. 160.

<sup>4</sup> Jfr K.Br. den 28/4 1686 (Almquist, 1954, s. 165).

<sup>5</sup> I Kopparbergs västra domsaga ingick följande tingslag: Nås, Järna, Floda, Malung, Lima, Äppelbo, Grangärde, Norrbräke och Söderbräke. Kopparbergs östra domsaga omfattade tingslagen Säter, Folkare, Husaby, Hedemora, Skedvi, Kopparberg, Vika, Svärdsjö, Sundborn, Torsång, Tuna, Leksand, Gagnef, Rättvik, Mora, Orsa, Älvdalen och Särna (Almquist, 1954, s. 167).

<sup>6</sup> Sätters, Folkare, Husby och Hedemora tingslag överfördes från den östra domsagan till den västra (Almquist s. 167).

<sup>7</sup> Almquist, 1954, s. 166.

<sup>8</sup> K.Br. den 4/12 1798 (Almquist, 1954, s. 167).

<sup>9</sup> Almquist, 1954, s. 166.

<sup>10</sup> K.Br. den 20/3 1852 samt den 26/1 1858 (Almquist, 1954, s. 167).

<sup>11</sup> Almquist, 1954, s. 167.

Hedemora och Garpenbergs tingslag hade sitt tingsställe vid Hedemora kyrka. Tingen hölls fram till 1914 i den gamla sockenstugan (numera riven) som låg bredvid kyrkan.

Säters tingslag hade sin tingsplats vid kyrkan i Säter där sockenstugan användes som tingshus. Huset, som var en mindre, rödmålad träbyggnad, hade uppförts någon gång på 1700-talet och flyttats till Säter på 1770-talet. Byggnaden fungerade som tingshus fram till tingslagsförändringarna 1907 (se nedan).<sup>12</sup>

Stora Skedvi tingslag hade inget fast tingsställe. Fram till 1907 ambulerade tinget mellan flera plaster, bland annat Skedvi sockenstuga, gästgiveriet i Uppbo, Fäggeby skola, Lilla Klingsbo och Krukbo.

Husby tingslag hade fram till början av 1900-talet sin tingsplats i Smedby. Tingshuset låg inne i samhället vid en större väg, i närheten av både gästgiveriet och kyrkan.

### **Utvecklingen under första hälften av 1900-talet**

Domsagens tingslag delades in i två nya tingslag från och med september 1907. Folkare härad bildade ett eget tingslag med tingsställe i Krylbo, och de övriga områdena (Hedemora och Garpenbergs, Säters, Stora Skedvi samt Husby tingslag) lades under Hedemora tingslag med tingsplats i Hedemora.<sup>13</sup> Inför regleringen av tingslagen införskaffades nya tingshus. I Krylbo togs ett tingshus snett mittemot järnvägsstationen i bruk för Folkare härad. Huset, som invigdes 1903, var ett tvåvåningshus i tegel.<sup>14</sup> I Hedemora fick det nybildade tingslaget hålla ting i sockenstugan vid kyrkan i Hedemora i väntan på att ett nytt tingshus skulle uppföras i samhället.<sup>15</sup> Man påbörjade arbetet med det nya tingshuset 1913 och invigningen ägde rum 1914. Tingshuset låg i ett villaområde i närheten av järnvägsstationen. Bredvid tingshustomten låg häradshövdingebostaden.<sup>16</sup>

### **Rådhusrätter**

Städerna Hedemora och Säter låg under rådhusrätt. Hedemora hade blivit stad 1445. Till en början fanns en rådstuga i staden. Det är emellertid oklart när byggnaden uppfördes. På 1660-talet klagade stadens borgare över att huset var för litet och delvis förfallet. Två år senare gjordes insamlingar till ett nytt rådhus. Det nya rådhuset kunde sedan invigas i början av 1671. Byggnaden, som låg mitt på Stora torget, förstördes dock i den stora brand som härjade i Hedemora 1754. Först sju år senare, 1761, stod ett nytt rådhus färdigt vid torget. Till en början var rådhuset en envåningsbyggnad, men i slutet av 1700-talet (1797) tillkom ytterligare en våning samt ett torn.<sup>17</sup>

Säter hade legat under rådhusrätt sedan 1647. Den äldsta rådstugan låg ursprungligen vid Bispsbergs gruva, och fungerade som bergstingets stuga. Senare flyttades huset in till centrala Säter där det placerades på en tomt vid stadens torg. Efter ännu en tid köptes huset av en privatperson, som i sin tur sålde det till staden. Huset fungerade därefter som domstolslokal. Rådhuset förföll emellertid, och i slutet av 1730-talet påbörjades uppförandet av en nu rådstuga. Arbetet drog ut på tiden, och först 1754 kunde invigningen äga rum. Rådhuset var uppfört av knutat timmer i två våningar. 1810-11 köpte staden in ännu en tomt vid torget. På tomten hade tidigare ett tryckeri, ”Cattuns-Trycker”

<sup>12</sup> Sahlberg, 1968, s. 78.

<sup>13</sup> Bihang till SFS 1906 nr 70.

<sup>14</sup> Zettervall, 1904.

<sup>15</sup> Bihang till SFS 1906 nr 70.

<sup>16</sup> *Kulturbygden Hedemora* 1991, s. 64.

<sup>17</sup> *Bebyggelse i Hedemora stad kulturhistorisk miljöanalys*, 1980, s. 37ff;

från mitten av 1700-talet, legat. Den äldre rådhusbyggnaden revs och flyttades till den nya tomten på 1810-talet. I samband med flytten byggdes rådhuset om till viss del.<sup>18</sup> Från och med 1937 lades emellertid både Hedemora och Säter under landsrätt, och förenades med Hedemora tingslag i Hedemora domsaga.<sup>19</sup>

### **Utvecklingen under andra hälften av 1900-talet**

Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan hade byggts ut, socialvården och bostadsbyggandet likaså, för att inte glömma all teknisk service i form av el, avlopp och vatten. I början av 1950-talet genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Även domsagoindelningen påverkades av kommunförändringarna och rationaliserades. Domkretsarna blev betydligt större än vad de hade varit tidigare.<sup>20</sup> Ytterligare kommunreformer genomfördes på 1960- och 70-talen, då bland annat det gamla stadsbegreppet försvann. 1965 förstatligades rådhusrätterna, och i början av 1970-talet trädde den nya underrättsreformen i kraft. Häradsrätterna och rådhusrätterna försvann och ersattes av tingsrätter. Tingshusbyggnadsskyldigheten upphörde vid samma tidpunkt. 1971 bildades Hedemora tingsrätt.<sup>21</sup> Tingsställena placerades i Hedemora, som dessutom var kansliort, och i Krylbo.<sup>22</sup> I Hedemora inrymdes tingsrätten i det gamla tingshuset från 1913-14.

---

<sup>18</sup> Sahlberg s. 78f.

<sup>19</sup> SFS 1936:238.

<sup>20</sup> Från och med 1952 omfattade Hedemora domsaga följande område: i Folkare tingslag ingick By, Folkärna och grytnäs landskommuner, Krylbo köping samt Avesta stad. Hedemora tingslag omfattade Husby, Hedemora och Stora Skedvi landskommuner samt Sätters och Hedemora städer (SFS 1950:456).

<sup>21</sup> SFS 1970:501. Hedemora tingsrätts domkrets omfattade, efter ytterligare kommunsammanslagningar på 1960- och 1970-talen, Hedemora, Sätters och Avesta kommuner.

<sup>22</sup> SFS 1970:501 samt 1982:996.

**Hedemora tingsrätt****Hedemora tingslag<sup>23</sup>**

<b>Domsagotillhörighet:</b>	1682-1686	Med Sätters, Folkare, Husby, Gagnefs, Stora Skedvi, Kopparbergs, Vika <sup>24</sup> , Svärdsjö, Sundborns, Torsångs, Stora Tuna <sup>25</sup> , Leksands, Rättviks, Mora, Orsa och Särna tingslag
	1687-1798	Med Husby, Folkare, Sätters, Norrbärke, Söderbärke, Grangärde, Malung, Lima, Äppelbo, Nås, Järna och Floda tingslag
	1799-1857	Med Stora Skedvi, Kopparbergs, Vika, Sundborns, Svärdsjö, Folkare, Husby och Torsångs tingslag <sup>26</sup>
	1858-1970	Med <i>Stora Skedvi, Husby</i> , Folkare och <i>Sätters</i> tingslag <sup>27</sup>

**Tingsplatser:**

-1914: Hedemora sockenstuga  
1914-1971: Hedemora

**Häradshövdingar**

Johan Eriksson Norlind	1687-1694
Johan Gyllenadler	1694-1696
Jonas Boëtius Lindebom	1696-1720
Reinhold Rücker	1720-1743
Magnus Johan Lundh	1744-1761
Erik Brandberg	1761-1787
Erik Hartzell	1787-1795
Henrik Vilhelm Brandberg	1795-1798
Olof Fallsten	1799
Magnus Ullholm	1800-1809
Nils Callerholm	1810-1857
Gustaf Edvard Rydberg	1858-1864
Johan Gustaf Broomé	1864-1870
Johan Anton Bovin	1871-1889
Gustaf Nils Theodor (af) Callerholm	1890-1912
Karl-Henrik Mauritz Högstedt	1912-1921
Samuel Erik Filip Ehrenkrona	1921-1929
Ivar Lamech Wieslander	1930-1941
Olof Gabriel Thulin	1942-

**Husby tingslag**

<b>Domsagotillhörighet:</b>	1682-1686	Med Sätters, Folkare, Hedemora, Gagnefs, Stora Skedvi, Kopparbergs, Vika <sup>28</sup> , Svärdsjö,
-----------------------------	-----------	--

<sup>23</sup> Hedemora tingslag kallades under tiden 1860ñ1906 Hedemora och Garpenbergs tingslag.

<sup>24</sup> Vika tingslag kallades senare Vika, Kniva och Hosjö tingslag.

<sup>25</sup> Senare kallat Stora Tuna och Gustafs tingslag.

<sup>26</sup> Jfr kungl. brev den 4 december 1798. Domsagan benämndes Kopparbergslagens och Näsgråds läns domsaga.

<sup>27</sup> Jfr kungliga breven den 20 mars 1852 och den 26 januari 1858. Domsagan benämndes Hedemora domsaga.

<sup>28</sup> Vika tingslag kallades senare Vika, Kniva och Hosjö tingslag.

	Sundborns, Torsånga, Stora Tuna <sup>29</sup> , Leksands, Rättviks, Mora, Orsa och Särna tingslag
1687-1798	Med Hedemora, Folkare, Sätters, Norrbärke, Söderbärke, Grangärde, Malung, Lima, Äppelbo, Nås, Järna och Floda tingslag
1799-1857	Med Stora Skedvi, Kopparbergs, Vika, Sundborns, Svärdsjö, Folkare, Hedemora och Torsånga tingslag <sup>30</sup>
1858-1970	Med Stora Skedvi, Hedemora <sup>31</sup> , Folkare och Sätters tingslag <sup>32</sup>

**Tingsplatser:****Häradshövdingar**

Johan Eriksson Norlind	1687-1694
Johan Gyllenadler	1694-1696
Jonas Boëtius Lindebom	1696-1720
Reinhold Rücker	1720-1743
Magnus Johan Lundh	1744-1761
Erik Brandberg	1761-1787
Erik Hartzell	1787-1795
Henrik Vilhelm Brandberg	1795-1798
Olof Fallsten	1799
Magnus Ullholm	1800-1809
Nils Callerholm	1810-1857
Gustaf Edvard Rydberg	1858-1864
Johan Gustaf Broomé	1864-1870
Johan Anton Bovin	1871-1889
Gustaf Nils Theodor (af) Callerholm	1890-1912
Karl-Henrik Mauritz Högstedt	1912-1921
Samuel Erik Filip Ehrenkrona	1921-1929
Ivar Lamech Wieslander	1930-1941
Olof Gabriel Thulin	1942-

**Folkare tingslag**

<b>Domsagotillhörighet:</b>	1682-1686	Med Sätters, Husby, Hedemora, Gagnefs, Stora Skedvi, Kopparbergs, Vika <sup>33</sup> , Svärdsjö, Sundborns, Torsånga, Stora Tuna <sup>34</sup> , Leksands, Rättviks, Mora, Orsa och Särna tingslag
	1687-1798	Med Husby, Hedemora, Sätters, Norrbärke, Söderbärke, Grangärde, Malung, Lima, Äppelbo, Nås, Järna och Floda tingslag

<sup>29</sup> Senare kallat Stora Tuna och Gustafs tingslag.

<sup>30</sup> Jfr kungl. brev den 4 december 1798. Domsagan benämndes Kopparbergslagens och Näsgårds läns domsaga.

<sup>31</sup> Hedemora tingslag kallades under tiden 1860-1906 Hedemora och Garpenbergs tingslag.

<sup>32</sup> Jfr kungliga breven den 20 mars 1852 och den 26 januari 1858. Domsagan benämndes Hedemora domsaga.

<sup>33</sup> Vika tingslag kallades senare Vika, Kniva och Hosjö tingslag.

<sup>34</sup> Senare kallat Stora Tuna och Gustafs tingslag.

1799-1857	Med Stora Skedvi, Kopparbergs, Vika, Sundborns, Svärdsjö, Husby, Hedemora och Torsångs tingslag <sup>35</sup>
1858-1970	Med Stora Skedvi, Folkare, Hedemora <sup>36</sup> och Sätters tingslag <sup>37</sup>

**Tingsplatser:** 1903-1970 Krylbo

### Häradshövdingar

Johan Eriksson Norlind	1687-1694
Johan Gyllenadler	1694-1696
Jonas Boëtius Lindebom	1696-1720
Reinhold Rücker	1720-1743
Magnus Johan Lundh	1744-1761
Erik Brandberg	1761-1787
Erik Hartzell	1787-1795
Henrik Vilhelm Brandberg	1795-1798
Olof Fallsten	1799
Magnus Ullholm	1800-1809
Nils Callerholm	1810-1857
Gustaf Edvard Rydberg	1858-1864
Johan Gustaf Broomé	1864-1870
Johan Anton Bovin	1871-1889
Gustaf Nils Theodor (af) Callerholm	1890-1912
Karl-Henrik Mauritz Högstedt	1912-1921
Samuel Erik Filip Ehrenkrona	1921-1929
Ivar Lamech Wieslander	1930-1941
Olof Gabriel Thulin	1942-

### Sätters tingslag

<b>Domsagotillhörighet:</b>	1682-1686	Med Folkare, Husby, Hedemora, Gagnefs, Stora Skedvi, Kopparbergs, Vika <sup>38</sup> , Svärdsjö, Sundborns, Torsångs, Stora Tuna <sup>39</sup> , Leksands, Rättviks, Mora, Orsa och Särna tingslag
	1687-1798	Med Folkare, Husby, Hedemora, Norrbärke, Söderbärke, Grangärde, Malung, Lima, Äppelbo, Nås, Järna och Floda tingslag
	1799-1857	Med Tuna, Leksands, Gagnefs, Rättviks, Orsa, Älvdalens <sup>40</sup> och Mora tingslag
	1858-1970	Med Stora Skedvi, Folkare, Hedemora <sup>41</sup> Husby tingslag <sup>42</sup>

<sup>35</sup> Jfr kungl. brev den 4 december 1798. Domsagan benämndes Kopparbergslagens och Näsgårds läns domsaga.

<sup>36</sup> Hedemora tingslag kallades under tiden 1860ñ1906 Hedemora och Garpenbergs tingslag.

<sup>37</sup> Jfr kungliga breven den 20 mars 1852 och den 26 januari 1858. Domsagan benämndes Hedemora domsaga.

<sup>38</sup> Vika tingslag kallades senare Vika, Kniva och Hosjö tingslag.

<sup>39</sup> Senare kallat Stora Tuna och Gustafs tingslag.

<sup>40</sup> Älvdalen blev självständigt tingslag först från och med 1805.

<sup>41</sup> Hedemora tingslag kallades under tiden 1860ñ1906 Hedemora och Garpenbergs tingslag.

<sup>42</sup> Jfr kungliga breven den 20 mars 1852 och den 26 januari 1858. Domsagan benämndes Hedemora domsaga.

**Häradshövdingar**

Johan Eriksson Norlind	1687-1694
Johan Gyllenadler	1694-1696
Jonas Boëtius Lindebom	1696-1720
Reinhold Rücker	1720-1743
Magnus Johan Lundh	1744-1761
Erik Brandberg	1761-1787
Erik Hartzell	1787-1795
Henrik Vilhelm Brandberg	1795-1798
Gustaf Sommelius	1799-1815
Carl Gustaf Hallengren	1815-1822
Jonas Alin	1822-1851
Per Erik Bosæus	1852-1857
Gustaf Edvard Rydberg	1858-1864
Johan Gustaf Broomé	1864-1870
Johan Anton Bovin	1871-1889
Gustaf Nils Theodor (af) Callerholm	1890-1912
Karl-Henrik Mauritz Högstedt	1912-1921
Samuel Erik Filip Ehrenkrona	1921-1929
Ivar Lamech Wieslander	1930-1941
Olof Gabriel Thulin	1942-

**Stora Skedvi tingslag**

<b>Domsagotillhörighet:</b>	1682-1686	Med Säters, Folkare, Husby, Hedemora, Mora, Kopparbergs, Vika <sup>43</sup> , Svärdsjö, Sundborns, Torsångs, Stora Tuna <sup>44</sup> , Leksands, Gagnefs, Rättviks, Orsa och Särna tingslag
	1687-1779	Med Mora, Kopparbergs, Vika, Svärdsjö, Sundborns, Torsångs, Stora Tuna, Leksands, Gagnefs, Rättviks, Orsa och Särna tingslag
	1780-1798	Med Kopparbergs, Vika, Svärdsjö, Sundborns och Torsångs tingslag <sup>45</sup>
	1799-1857	Med Kopparbergs, Vika, Svärdsjö, Sundborns, Torsångs, Folkare, Husby och Hedemora tingslag <sup>46</sup>
	1858-1970	Med Säters, Husby, Hedemora <sup>47</sup> och Folkare tingslag <sup>48</sup>

<b>Tingsplatser:</b>	1680-1906	Ambulerande
	1907-1970	Hedemora

**Häradshövdingar**

<sup>43</sup> Vika tingslag kallades senare Vika, Kniva och Hosjö tingslag.

<sup>44</sup> Senare kallat Stora Tuna och Gustafs tingslag.

<sup>45</sup> Jfr kungl. brev den 4 december 1798. Domsagan kallades Kopparbergslagens och Näsgårdls läns domsaga

<sup>46</sup> Jfr kungl. brev den 4 december 1798. Domsagan benämndes Kopparbergslagens och Näsgårds läns domsaga.

<sup>47</sup> Hedemora tingslag kallades under tiden 1860-1906 Hedemora och Garpenbergs tingslag.

<sup>48</sup> Jfr kungliga breven den 20 mars 1852 och den 26 januari 1858. Domsagan benämndes Hedemora domsaga.



Magnus Persson	1686-1696
Gerhard Lohrman	1696-1700
Johan Komstedt	1700-1711
Fredrik Brander	1711-1712
Johan Björling	1712-1731
Carl de Brenner	1731-1747
Per Sernander	1747-1762
Gustaf Malmin	1762-1779
Olof Fallsten	1780-1799
Magnus Ullholm	1800-1809
Nils Callerholm	1810-1857
Gustaf Edvard Rydberg	1858-1864
Johan Gustaf Broomé	1864-1870
Johan Anton Bovin	1871-1889
Gustaf Nils Theodor (af) Callerholm	1890-1912
Karl-Henrik Mauritz Högstedt	1912-1921
Samuel Erik Filip Ehrenkrona	1921-1929
Ivar Lamech Wieslander	1930-1941
Olof Gabriel Thulin	1942-

### Litteratur

- Almquist, Jan Eric *Lagsagor och domsagor i Sverige: med särskild hänsyn till den judiciella indelningen* Norstedt Stockholm 1954-1955
- Bebyggelse i Hedemora stad kulturhistorisk miljöanalys*, Dalarnas museums serie av rapporter 11, Falun 1980
- Inger, Göran: *Svensk rättshistoria* Malmö 1997
- Kulturbygden Hedemora – innerstaden. Bevarandeplan för Hedemora innerstad* Hedemora 1991
- Ronsten, Jakob, ”Något om rättsskipningen från förr”, I: *Stora Skedvi, del 2*, Malung 1976
- Sahlberg, B. *Vår hembygd*, 1968
- Telhammer, Ingrid, ”Folke Zettervalls tingshus”, -I: *Arkitekturmuseets årsbok* 1982
- Zettervall, Folke: ”Folkare härads tingshus”. I: *Arkitektur och dekorativ konst* 1904